

SZEMLE

Nikolaus Lenau in Ungarn. Bibliographie. Hrsg. von Antal Mádl und Ferenc Szász. Budapest 1979., Druckerei der Loránd-Eötvös-Universität. 231 p. (Budapester Beiträge zur Germanistik. Hrsg. von Antal Mádl. Bd. 5.)

Több szempontból jelentős kiadvánnyal gyarapodott a magyar germanisztika. Egyfelől a mind dicséretesebben élénkülő, nemzetközi összefogással történő Lenau-kutatásokhoz járul hozzá a Magyarországon, illetve magyar szerzőktől kiadott Lenau-művek és Lenau-irodalom bibliográfiája; másfelől a magyar bibliográfiák között is kiemelkedő helyet foglal ez a kiadvány, jól rendezettségével, áttekinthetőségével, logikus felépítésével és példás „helykihasználásával.” S ez utóbbi tényt érdemes alaposabban szemügyre vennünk. Hiszen sajnálatosan több olyan bibliográfia került a kezünkbe, amely egy tételt *többször teljes címleírással* közöl, a célszerű utalások helyett; illetve képtelen eldönteni, hogy egy adott tételnek hol van valójában a pontos helye, s ezért *többször, azonos módon* írja le. Az előttünk fekvő Lenau-bibliográfia egészen kiváló példát szolgáltat arra, hogy egy jól felépített, önmaga rendszerében következetes bibliográfia hatalmas anyagot viszonylag kevés helyen tud bemutatni, utalókkal és mutatókkal minden egyes tételnek ki tudja jelölni azt a helyet, amelyen egyébként is keresni szokta a használó.

A bibliográfia „méréteré” jellemző, hogy a szerkesztők (építve az ELTE Bölcsészettudományi kara német szakos hallgatóinak gyűjtő munkájára) 154 (egyszázötvennégy!) periodikát lapoztak át, feldolgozták az összes hozzáférhető és a témába vágó tankönyvet, antológiát, 1979. május 31-gyel zárva a gyűjtést. A periodikajegyzéket az antológiák, műfordítás-kötetek, verseskötetek tételszerű leírása követi. A sorrend a következő: Magyar Lenau-kiadások, valamint antológiák, gyűjteményes kötetek egyetlen vagy több szerzőtől szár-

mazó versfordításokkal. Mindkét „fejezet”-ben az egyes tételek alatt ott az utaló, amely jelzi, mely Lenau-versek találhatók az adott kötetben. Ezt követi a tankönyveket és a némettanítás céljára szerkesztett antológiákat tartalmazó rész, szintén a bennük előforduló Lenau-verseket idéző utalóval. Az „Egyes művek” (Einzeln Werke) c. fejezetben aztán az egyes Lenau-versek magyar fordításait veszi sorra a két szerkesztő: először az utaló száma (E 1, E 2, stb.), ezt követi a vers címe, zárójelben a kezdősor, majd az eddig legjobb, kritikai Lenau-kiadásra (Sämtliche Werke und Briefe. Bd. 1–6. Leipzig 1910–23.) utaló kötetszám (római számmal) és lapszám (arab számmal), ezután külön sorban az egyes fordítások (a fordítók nevével, az eddigi három nagy egység betűjelével, A, B, C, illetve P(periodika) jellel, majd lapszámmal, illetve periodikus közlés esetén: évfolyam, folyóirat, újság, stb. száma, hónap, nap és „oldal”-szám. Az utolsó nagy egység a Lenau-irodalom; itt évszám szerinti csoportosításban találjuk az egyes tételeket; a recenziók a kivételek, ezek új számot kapnak ugyan, de a recenzált mű után következnek. A tájékozódást segíti, hogy a szerkesztők közlik, hírről, recenzióról, stb. van-e szó. Ezt az előszóban közölt számok alapján következtetheti ki az olvasó. A mutatók elrendezése ugyanilyen példás. Először a szekunder-irodalom „tárgymutató”-ját leljük meg, majd a címek, verskezdetek abc-szerinti mutatóját, végül a névmutatót.

A szerkesztőket feltétlenül dicséri a gyűjtés alaposága, a címleírások pontosága; igyekeztük, hogy a keresőt mind jobban eligazítsák – s nem utolsósorban (mint az a fordítások visszakereséséből kitetszik) egészen kiváló jártasságuk Lenau életművében. Szándékuk nyilván visszhangra talál: ez a nem-német nyelvterületen készült legteljesebb Lenau-bibliográfia a nemzetközi Lenau-bibliográfia jó ösztönzője lesz majd, s általában módszertani mintát szolgáltat a nálunk kissé elhanya-

golt vállalkozásoknak: nem-magyar szerzők teljességre törekvő személyi bibliográfiájának (jóllehet egy ilyen bibliográfia a táguló szemhatárú magyar komparatiztika nélkülözhetetlen segédanyaga.).

Természetesen egyetlen bibliográfia sem „tökéletes”, a gyűjtés során mindig maradnak fehér foltok. Ezekre szeretnénk most a figyelmet irányítani, avval a szándékkal, hogy egy esetleges új kiadás még teljesebben tudja bemutatni Lenau magyar útját.

Csak helyeselni tudjuk olyan művek felvételét a bibliográfiába, mint Szerb Antal világirodalom-története. Am nem kellett volna-e fölvenni Babits Mihály: Az európai irodalom történetét, amelynek van német nyelvű kiadása is (Több helyütt szól Lenauról)? S ugyancsak hiányzik Halász Előd: A német irodalom története, ennek II. kötete (151–157.) viszonylag részletesen mutatja be Lenau költészetét.

Hiányoljuk, hogy a szerkesztők (és munkatársaik) nem lapozták át a reformkori magyar és német nyelvű sajtót. Így számos érdekes közlemény kimaradt. A teljesség igénye nélkül néhány: Recenzió Lenau 1832-es, Stuttgart–Tübingenben kiadott kötetéről: *Der Spiegel* 1834. Nr. 27., *Hír* Lenauról: Ugyanott 1836. Nr. 33. A Felső Magyar Országi Minerva c. folyóiratban a Közlemények Dr. Rumytól c. írásban találjuk az alábbi alcímet: Német költés Magyar-országban, itt idéz Rummy egy hallei recenziót Lenauról (1835. I. 148–164.), stb.

Ugyancsak megfontolásra érdemes, hogy a Lenau kevésbé tehetséges kortársairól szóló régebbi és újabb dolgozatok anyagát mennyire kell beledolgozni ebbe a bibliográfiába, ti. a magyarországi német és az osztrák költészet a „Vormärz” időszakában számos vonatkozásban Lenaut utánozza. S ezt e tanulmányok bőségesen tárgyalják. Itt elsősorban a J. N. Voglról és a Württembergi Sándorról írt tanulmányokra gondolunk. Ez utóbbi költő verset is írt Lenauhoz. Ezzel kapcsolatban csak kérdezzük: nem volna-e jó pótolni a bibliográfiát gyűjtést a Lenauhoz, Lenauról írt költemények jegyzékével. (Pl. Juhász Gyula 1917-es Borús szonettjeinek második darabja Lenauról szól.)

A feldolgozott anyagból egy tétel valahogyan elkerülte a gyűjtők figyelmét. Sziklay László: *Lenau und die Parallelen in der Entwicklung der osteuropäischen Literaturen im XIX. Jahrhundert*. In: *Lenau-Almanach* 1965/66. Wien 1966. 56–63.

Még egy apróság: a kötet 160. és későbbi lapjain Dunajec Nándor nevét Dunajecnek is láttuk leírva. Ha a forrásokban két-

féleképpen szerepel, jó lenne erre(!)-lel utalni.

A címleírások között egyetlen vitatható megoldással találkozunk: Olcsó Könyvtár (Billige Bibliothek. Új Folyam. Neue Folge.). Nem lenne-e célszerűbb az Új Folyam megjelölést a zárójel elé hozni?

Apró s a lényegyet a legesekélyebb mértékben sem érintő megjegyzéseink után még egyszer hangsúlyozzuk: kiemelkedő bibliográfusi és germanisztikai teljesítményt üdvözölhetünk Mádl Antal és Szász Ferenc munkájában.

FRIED ISTVÁN

Lech Szcucki: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jakobus Palaeologus és Christian Francken). Budapest 1980, Akadémiai K. 179 l.

Az európai XVI. századi eretnekmozgalom történetének jeles lengyel szakértője eredetileg a korabeli lengyelországi eretnekekről kezdett könyvet írni, majd a kiterjedt témát szűkítve két központi alakra korlátozta írását. A chiosi görög és a Magdeburg környéki német eretnek gondolkodó sorsát és doktrínáját tekintve, egyazon eszmei áramlathoz tartoztak, végzetük is alig különbözött, az előbbi fejét vették és „tömérdek írásával együtt” elégették, a másik a római inkvizíció életfogytiglani fogságában végezte. L. Szcucki csaknem egy évtizede megjelent (*W kregu myślicieli heretyckich*) munkáját némileg átdolgozva, azzal a jogos meggyőződéssel bocsátotta a „Humanizmus és Reformáció” sorozat szerkesztője és a fordítók (Varsányi István és Schulek Tibor) rendelkezésére, hogy a benne összegyűjtött levéltári s bibliográfiai dokumentációs anyag hasznára lehet a magyarországi kutatásnak, annál is inkább, mivel a két főalaknak túlnyomórészt „nem magyar vonatkozását” munkásságát (8) ismerteti.

A szerző felfogása érthető, hiszen Pirmát Antal Palaeologusra vonatkozó kutatásaira is támaszkodva, az eretnekség és a politikai élet témakörét elsősorban lengyel összefüggéseiben tárgyalja, kiemelve a még mindig föltáratlan teljes életműnek a XVI. századi heterodoxia fejlődésében betöltött szerepét. Hangsúlyozza az 1571–1581 közti évtized jelentőségét, amikor a görög eretnek, aki kalandor politikai és diplomáciai tevékenységével egyidejűleg végzi ideológiai programja kidolgozását, szoros együttműködést folytat a cseh, lengyel és főleg az erdélyi antitrinitáriusokkal (43). Sőt, Dávid Ferenc halála után ő került az erdélyi és lengyel dogmatikai radikalizmus élére. Ideológiai elvei megvalósításáért folytatott küzdelme a világi császári

hatalom és a római „Szent Hivatal” ellenállásán éppennygy elbukott, mint száz kortársának törekvése.

Szuczki éppen a palaeologusi doktrínának megértésével és elemzésével kapcsolatos eddigi kutatásokhoz képest nyújt többet, de ő is kénytelen megállapítani, hogy Palaeologus alkotó munkásságának és doktrínájának teljes értékelésére csak az összes műveit felölelő, sokféle speciális munkafázis elvégzése és a vonatkozó irodalmi, ideológiai, filozófiai források tanulmányozása után kerülhet sor (15).

Francken egész működése meglehetősen tisztázatlan, írja Szuczki a forrástanulmányok jelen állására hivatkozva. Bizonyos életrajzi kérdések tisztázatlansága és egyes műveinek elérhetetlensége, hiányzó források nehezítik a kutatást. A szerző mégis hitelt érdemlően állapítja meg, hogy amikor Francken 1584-ben Lengyelországból Erdélybe érkezett, a Habsburg birodalomban, egész Európában nem volt már más menedék számára. Hangsúlyozza konfliktusát „hit és értelem, egyház és individuum, dogmatikus kifejtés és szabad gondolkodás között” (123). Forrását pedig a lélektani tényezők mellett „a felekezeti-ség mindennemű megnyilvánulása iránti kiábrándultságában” látja. Esetét példaszzerűnek tartja a vallási radikalizmus megvilágítására, továbbá filozófiatörténeti szempontból; Francken olyan szellemi magatartásra törekvők típusa, akik szabadságot követeltek a filozófiai gondolkodás számára, s vállalták a vele járó kockázatot is. Francken kolozsvári unitárius kollégiumi működése mellett figyelmet érdemel, hogy a vallási egyenetlenkedések kérdéskomplexumát tárgyaló utolsó művét, (*Analysis ritae Christianae, quae Imperium turbat et diminuit Romanum*. Pragae 1595), amelyet 1599-ben lezajlott perében a római kongregáció is vizsgálat alá vett, egy csoport erdélyi főúrnak ajánlotta, akik követségben jártak II. Rudolfnál, s szóvivőjük Boescai István volt (116, 165). A külföldi tudós munkájának a „Humanizmus és Reformáció” sorozatba illesztése jó megoldásnak bizonyult, a 9. kötet problémakörével tovább mélyítette a reneszánsz filozófia problémakörének vizsgálatát.

HOPP LAJOS

Schmidt-Künsemüller, Friedrich Adolf: *Corpus der gotischen Lederschnitteinbände aus dem deutschen Sprachgebiet*. Stuttgart, 1980. Anton Hiersemann. XVI, 304 pp. (Denkmäler der Buchkunst. Bd. 4.)

A Hiersemann-kiadó sok évtizedes tevékenysége során már eddig is számos olyan művet jelentetett meg, amely a könyv-

történettel foglalkozók számára fogalom-számba mennek. Legyen elég ehhez példának a 15. századi nyomtatványok világkatalógusát, a nagyhirű *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*t említeni, amelynek legutóbbi ismertetése nem régen látott napvilágot e folyóirat hasábjain (1979. 313–315. l.). Ugyanilyen alapvető és teljességre törekvő kiadványt adott ki most e stuttgarti cég, amely a gótikus, metszett bőrkötések korpusza a német nyelvterületről.

A technika, amellyel e köteteket előállították, a bőr díszítésének sajátos módja. A könyvek többségének külső díszítéséhez – szinte a mai napig – melegített fémbélyegzőket alkalmaztak, amely a mechanikus többszörözés egyik különleges válfaja. Ezzel szemben a bőr metszésével készült megoldás mindig egyedi, mert előrajzolás után szabadkézzel történt és hidegen.

A bőr metszésével díszített könyvkötés mind időben, mind térben meglehetősen jól korlátok közé fogható: kisebb részük a 14. század második felében, többségük a 15. században készült, jelentős részben a német nyelvterületen, vagy annak közvetlen peremén. Ennek tudható be, hogy megvalósíthatónak tűnt az összes ilyen kötésnek teljességre törekvő összefoglalása, ill. bemutatása. Sajnos a latin nyelvű országok (Itália, Francia- és Spanyolország, valamint Portugália) e kategóriába tartozó kötése – a szükséges előmunkálatok hiánya miatt – ebből kimaradtak. Ugyanakkor viszont bekerültek a bőrrajzos kötések (*Lederzeichnungseinband*) ugyancsak a német nyelvterületről. Így innen az összes, szabadkézzel díszített táblájú, gótikus kötés összefoglalást nyert, beleértve a már eredetiben fel nem lelhetőket is, de amelyeket a szakirodalom korábban ismertetett. A most megjelent „Corpus” 389 ilyen metszett bőrkötés adatait tartalmazza, amelyek közül 16 már elveszettnek minősül, továbbá 65 bőrrajzzal díszített könyvet.

Az ismertetés a fenti három csoportra osztva a lelhelyek betűrendjében található a kötetben. A leírás igen gazdaságos: valóban minden lényeges megtalálható benne, de semmi felesleges. Célszerű megoldás pl. hogy a kötéstáblák beosztásának leírása helyett csak utalás történik az előforduló hűszféle típus ábrájára. A reprodukciók külön táblának, de az ismertetéssel azonos sorzámmal és sorrendben követik egymást. Általában mind az első, mind a hátsó táblának képe, fontosabb esetekben pedig a gerinc, ill. a táblák egy-egy fontosabb része külön is megtalálható. A mutatók mind a mesterek, mind a képi motívumok szerint áttekintést nyújtanak, akárcsak a lelhelyekről és a szakirodalomról.

A bőrmetszés technikájával gótikus könyvkötéseket — ha nem is kizárólagosan, mint korábban feltételezték — viszonylag nagy számban állítottak elő a német nyelvterület délkeleti részén. A „Corpus” nyomán most egyre világosabban körvonalozódik, hogy ez a tevékenység jelentősen kisugárzott a környékre is. Sőt IV. Károly császár Csehországának a 14. század derekán feltehetően kezdeményező szerepe volt e téren. De a nyugati lengyel, valamint a nyugatmagyarországi városokban is készítettek ilyen könyvkötéseket.

Éppen a név szerint ismert legnevesebb mester, Ulrich Schreier pozsonyi tevékenységére derült Gertrud Laurin kutatásai nyomán fény (Sz. Koroknay Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötések*. Bp. 1973. 24. l.). A bőr metszését a vaknyomású bélyegzők alkalmazásával rendkívüli szakmai tudással és ízléssel kombináló Schreier korábbi salzburgi működését 1480 táján Pozsonyba helyezte át. Magyarországi munkái közül a budapesti Iparművészeti Múzeum egy 1488. évi datáltat (Corpus 377.) és egy datálatlant (Corpus 61.) őrzött. Sajnos az előbbi 1945 óta elveszettnek tekinthető. Az utóbbit viszont már a „Corpus” anyaggyűjtésének lezárását követően ismertette részletesen Sz. Koroknay Éva (*Ulrich Schreiers Pressburger Einbanddeckel*. In: *Ars Decorativa* 6 (Bp. 1979.) 39—46. l.).

Magyar szempontból még más vonatkozásban is érdekes adatok összegezése található a „Corpus”-ban. Az Iparművészeti Múzeumon kívüli az Országos Széchényi Könyvtár és a soproni levéltár őriz még gótikus, metszett bőrkötést a 15. századból. Az OSZK két kódexe (Clmae 74 és Clmae 89) sajnos nem hazai provenienciájú, hanem az első feltehetően osztrák (Corpus 62.), míg a másik alighanem csehországi (Corpus 63.). Az 1477 és 1548 között vezetett soproni polgárkönyv kötése viszont feltehetően helyi (Corpus 298. — Ld. Koroknay Éva ismertetése: *Soproni Szemle* 1962. 164—166. l.).

Ide kívánczik még annak megemlítése, hogy a bőrmetszéssel készült kötések kimagasló darabjai készültek Schreier pozsonyi működésével egyidejűleg Budán Mátyás király részére. Ezek a korvinkötések azonban már nem a gótika, hanem a következő nagy irányzat, a reneszánsz stílusjegyeit viselik magukon, a dús aranyozás, az áttört jelleg és a színezés pedig keleties hatásra utal (*Művészettörténeti Értesítő* 1968. (17.) 6—10. l.).

Friedrich Adolf Schmidt—Künsemüller két elődje, Hans Loubier és Max Joseph Husung gyűjtését vette át 1952-ben, hogy

azok munkáját folytassa, ill. kiegészítse. Érdemes az így számbavett, metszett bőrkötések szinte évenként emelkedő számát röviden felsorolni: 1904 — 32, 1913 — 118, 1926 — 190, 1931 — 223. Ha ezeket az adatokat összevetjük a már 1913 óta tervezett, de csak most összesített és publikált „Corpus”-ban leírt 373 meglevő és 16 elveszett kötéssel, látható, hogy milyen nagy munkát végzett Schmidt—Künsemüller. Publikációja kettős célt tűzött maga elé: egyrészt támogatni kívánta további kötések napfényre hozatalát, másrészt biztos alapot óhajtott teremteni a további kutatások elmélyítéséhez. A pompás kiállítású kötet mindenkit meggyőzhet arról, hogy ez a kitűnő „Corpus” valóban teljes mértékben alkalmas az említett célok megvalósítására.

BORSA GEDEON

Needham, Paul: Twelve Centuries of Book-bindings: 400—1600. New York—London, 1979. XXVII, 338 l. 112 kép, 7 színes.

A nemzeti könyvtárak általában történeti gyűjtemények, melyek rendszerint királyi könyvtárakból fejlődtek. Ezekben a sok értékes régi könyv és kódex egy része megőrizte eredeti, művészi kötését. Mind több azoknak az albumoknak a száma, amelyek egy-egy nemzeti könyvtár szép kötéseiről adnak számot. A New York-i Pierpont Morgan Library nem nemzeti könyvtár, nem is nagyműltű, s nagyságrendben nem veszi fel ezekkel a versenyt, de történeti kötések tekintetében nem egyet bizonyára túlszárnyal. Erről mindenki meggyőződhet, aki kezébe veszi Paul Needham tizenkét évszázad kötéseit bemutató gyönyörű albumát. E tizenkét évszázad nem századunktól visszafelé értendő! Needham a reneszánsz korával befejezi a kalauzólást a Morgan Könyvtárban. Micsoda gazdagság i. u. 400-tól 1600-ig! Száz szép, nagyon is figyelemre méltó kötést válogatott össze e kötetben a szerző, s hozzátehetjük, volt miből válogatnia. A Morgan Könyvtár nagy figyelmet szentelt annak a törekvésnek, hogy különböző országok és korszakok történeti kötetstábláit megszerezze. Bizonyos hiány az iszlám kötésekben van csak, mivel keleti kéziratokat nem nagy számban gyűjtenek.

J. Pierpont Morgan — kivételes képesegű pénz- és üzletember, s kifinomult érzékű műgyűjtő — a múlt század végén kezdte vásárlásait James Toovey könyvtárával, mely magában foglalta Earl of Gosford könyveinek egy részét, köztük nagy számban Aldinákat. Könyvtára közvetle-

nül New York-i rezidenciájához csatlakozott, s csak válogatott tudósok használhatták. Nyilvános könyvtárrá 1924-ben lett. A vásárlásokat az ifj. J. P. Morgan is folytatta különböző nagy európai könyvkereskedők közvetítésével. Ilyen kiemelkedő szerzemény volt pl. a weingarteni apátság négy középkori kódexe Earl of Leicestertől 1926-ban. A szép kötések tudatos gyűjtése mind a mai napig folyik, s ma már a Morgan Könyvtárnak külön ilyen osztálya van. Megjegyzendő, hogy a jelen kötet kötéseinek több mint egy harmada 1950 utáni szerzemény.

Needham könyvében az előszót magyarázó jegyzetek, majd időrend szerint száz kötéstábla tárgyalása követi, három fejezetben. Minden kötéstábla képhez legalább egy oldalnyi leírás tartozik. Az egyes tételek elején a szerző, a cím, az impresszum, vagy ha kódexről van szó, a rá vonatkozó legfontosabb adatok állnak, majd a hozzávetőleges méret (fol., 4to, 8vo stb.) és a jelzet. A jelzetek, a szerint, hogy a Morgan Könyvtár melyik osztályáról való kódex kötéséről van szó, M, MA vagy a G betű valamelyikéből és egy számból állnak. A nyomtatott könyvek jelzete PML betűcsoporttal kezdődik, ezt követi a szám. A bibliográfiai adatok után a kötésre vonatkozó tömör, néhány szavas leírás és a pontos méret következik (magasság, szélesség és vastagság!), ezután a könyv történetének fő állomásait jelző provenienciák megjelölés, végül a hivatkozás, hogy hol szerepel már a szakirodalomban a tárgyalt kötés. Mindez apróbetűs, a kötés elemzéséhez csak ezek után lát hozzá a szerző. Az elemzések, egybevetés, érvelés és a hozzátartozó irodalmi jegyzetek alapos munkáról és csak dicsérhető tájékozottságról tanúskodnak.

Az egyes tételek és a könyv felépítése jól áttekinthető. Mindhárom fejezet elején néhány oldalas bevezető könnyíti a tájékozódást. Az első fejezet bevezetésében Needham röviden foglalkozik a kódex formai kialakulásával, majd a legkorábbi kötések sorában kopt kötések tárgyal az V–X. századokból. Nagyon hasznos kötéstechnikai ismereteket is nyújt a kopt fűzési módszerről. A második fejezetben szebbnél szebb középkori elefántcsont, drágakővel ékesített aranyozott-ezüst, és zománc berakásos kötésekről olvashatunk. Ezek egy része színes reprodukcióban a kötet legelején látható. A díszkötések előzményeként Needham szól a diptychonokról mint a díszkötések modelljeiről. E két fejezet együttesen a könyv terjedelmének egy ötödét teszi ki, négy ötöde a harmadik fejezet: *Korai európai bőrkötések*. A terjedelem nagysága indokolt, a fejezeteim azonban

kicsit megtévesztő. Egyrészt, a „korai” jelző csak a kora középkori kötések esetében jogos, a XV. és XVI. századi kötésekre — Európában — már nem szoktuk azt mondani, hogy korai. Másrészt, az iszlám kötések díszítőelemeinek átültetése az európai reneszánsz kötésekre sem indokolja kellően, hogy itt essék szó egy perzsa vaknyomásos (no 16) és egy mamluk aranyozott kötésről (no 17). Ugyanez a helyzet a 100., mexikói kötéssel is. A spanyol hatás egyértelmű, de ettől a mégsem európai. A harmadik fejezet a román, gótikus és reneszánsz kötések tárgyalja, ezért megítélésünk szerint célszerűbb lett volna ezt a fejezetet több, de legalább három további részre osztani. E fejezet bevezetőjében egyébként Cassiodorus jelentőségéről, a vivariumi monostor alapításáról, ill. Cassiodorus itteni működéséről olvashatunk. Kötések ebből az időből nem maradtak fenn. A legkorábbi ránk maradt európai bőrkötések Wearmouth és Jarrow (É-Anglia) monostoraiból származnak. Több kutató valószínűnek tartja a kopt kötésdíszítő eljárás hatását ezeknél a korai ír-kelta eredetű kolostori kötésekénél, s az sem lehetetlen, hogy az összekötő láncszem Egyiptom és Northumberland között Dél-Itáliában, Cassiodorus monostorában található. A korai román kori kolostorok kódexeinek kötései kevésbé díszesek, a vakvonalak határolta mezőkben apró bélyegzők láthatók. Nagyobb mesterségbeli tudást követelnek a metszett bőrkötések, ezért ritkábbak is. A gótikus kötések nagy része vaknyomásos, egyesbélyegzős kötés. A Morgan Könyvtárban ezek között olyanok is szerepelnek, amelyek ismert, neves XV. századi könyvkötőktől származnak, pl. az erfurti Johannes Fogelától, vagy a geisingeni Johannes Richenbachtól. A lemezbélyegzők legkorábban Flandriában tűnnek fel, s válnak kedvelté és általánossá a XV. sz. végén s a XVI. században. A reneszánsz kötésekben szembevetőbbek az egyes országokra jellemző sajátosságok, mint a korábbi korszakok kötésein. Needham könyvében számunkra különösen érdekes az 1486-os párizsi textilkötés (no 29), vagy az augsburgi és velencei fametszetes papírkötés (no 33 és 45). Ezek nagy ritkaságok, minthogy a papír nem a legidőállóbb anyag. A Morgan Könyvtár a nyugat-európai reneszánsz kötéseknek láthatóan tárháza. Sokat és sokfelét láthatunk ezekből Needhamnál. Újdonság ezek között a kötet utolsó darabja, a mexikói aranyozott kötés, mely egyben a Morgan Könyvtár legkorábbi kötése az Újvilágból.

A kötetet három mutató zárja: a könyvkötőműhelyek és földrajzi helyeik, az egykori tulajdonosok és gyűjtők, valamint a

Morgan Könyvtár 1600 előtti kötéseinek jegyzéke. Az album folio mérete lehetővé teszi, hogy a képek nagy része 1 : 1 méretben látható, s a kicsinyítések is élvezhetőek. A színes és fekete-fehér képek jó minőségűek, kutatásnál, összehasonlításoknál jól használhatók. A könyv nemesen egyszerű külsője méltó gazdag tartalmához.

ROZSONDAI MARIANNE

Schunke, Ise: Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen. Nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben von —. I. Einzelstempel. Berlin, 1979, Akad. XVI, 318 l. (Beiträge zur Inkunabelkunde, Dritte Folge 7.)

A Schwenke-gyűjtemény nem könyvek, hanem német gótikus kötésekéről készült ceruzalevonatok gyűjteménye. Az egyik része 10 doboz kartotékból áll, a kartotékokon egy-egy bélyegződísz levonata, mellette a könyvtár neve és a könyv jelzete látható, azé a könyvé, amelynek kötésén a kartotékon is látható bélyegző szerepel. A gyűjtemény másik része 10 doboz kötéstábla-levonatból áll. Ennek a gyűjteménynek az egyesbélyegzőket magában foglaló részét adták most közre.

Aki könyvtörténeti kutatásai során használta Ch. M. Briquet vízjegykatalógusát, az azonnal megérti, hogy mit jelent a kötéskutatás számára ez az egyesbélyegző-repertórium. A díszítőmotívumok német elnevezésének betűrendjébe sorakoztatott gótikus bélyegzők elsősorban a XV. századi és német nyelvterületről származó kódexek és őnyomatványok kötéseinek meghatározását könnyítik meg. Nem ez az első mű, amely a gótikus bőrkötések meghatározásában segíthet a kutatónak. 1922-ben Londonban látott napvilágot J. Weale — L. Taylor: *Early stamped bookbindings in the British Museum* c. könyve. A másik E. Kyriss 1951 — 58 között megjelent négykötetes műve (*Verzierte gotische Einbände im alten deutschen Sprachgebiet*) szintén alapmű, de a közelmúltban megjelent Schwenke-féle bélyegző-repertórium az előbbi kettővel szemben igazi „Nachschlagewerk”. Használatához csak annyi kell, hogy az adott kötéstáblán látható 5 — 6 bélyegző német nevénél felüssük ezt a könyvet és az ott látható liliomokat, rozettákat, sas, oroszlan vagy griff bélyegzőket (hogy a leggyakoribb bélyegzőfajtákat ragadjuk ki) a legapróbb részletekig egybevessük a mi meghatározandó kötésünkön látottakkal.

Dr. Paul Schwenke (1853 — 1921) az egykori Preussische Staatsbibliothek igaz-

gatója volt. Már 1898-ban javasolta a XV. és XVI. századi német könyvkötések bélyegzőinek és kötéstábla levonatainak szisztematikus gyűjtését, és megadta a gyakorlati kivitelezéshez szükséges irányelveket is. Az az elképzelése, hogy közös munkával egy központi gyűjtőhelyet alakítsanak ki, visszhang nélkül maradt. Schwenke tehát a maga erejéből fogott neki az irdatlan munkának, s minden szabadidejét és szabadságát is ennek szentelve élete végéig csinálta. Megértő támogatást mindenekelőtt Konrad Haebleről, a *Ge-samtkatalog der Wiegendrucke* bizottságának akkori elnökétől kapott, aki a *Gesamtkatalog* munkálataihoz beküldött őnyomatványokat, ha korabeli gótikus bőrkötésben voltak, kutatásra átadta Schwenkének, vagy maga készített egyik-másikról levonatot és azt továbbította kollégájának. Haebler világosan felismerte Schwenke munkájának jelentőségét és a kötéskutatás könyvtörténeti fontosságát. Schwenke halála után a Preussische Staatsbibliothek 1926-ban megvette a Schwenke-féle bélyegző- és kötéstáblalevonat-gyűjteményt. Schwenke gyűjtése azonban 1979-ig kiadatlan maradt. Jóllehet a törekvés mindig megvolt, a kiadás sok nehézségbe ütközött. Egyik oka éppen az volt, hogy a gótikus bélyegzők csak *illusztrált* katalógusban bemutatva nyújtanak segítséget a kötéskutatóknak. Ugyanis pl. 703-féle gótikus rozettát képtelenség olyan pontosan leírni, hogy a kutató lelki szeme előtt rögtön a kívánt rozetta képe jelenjen meg. Schwenke az egyes bélyegzőlevonatokat tartalmazó kartonok közé tett választálapokra felírta az alosztás irányelveit, és az azonos tartalmú bélyegzőkön belül további megkülönböztetésekre is nyílt lehetőség, mégis mindez kevés. Vegyük például a sas bélyegzőt! Ez lehet: természetes-, címertani és kétféjű sas. Formai jellemzőit tekintve: szabadon álló, rombusz alakú mezőben, négyszögbe vagy körbe foglalva, jobbra- vagy balranézó stb. De hol vagyunk még attól a 470-től, amennyi a sas bélyegzők száma Schwenke bélyegző-repertóriumában.

A bélyegzők reprodukálásának méretaránya 1 : 1. A könyvben a lapok külső szélén, kolumnába szedve, és a bélyegzők számsorrendjéhez rendelten található a rövid utalás az eredet helyére és a könyvkötőműhelyre. A műhelyek a mesterről, esetleg a megrendelő nevére, gyakrabban a legjellemzőbb bélyegzőről kapták nevüket. Természetesen nem mindig lehetett biztonsággal egy-egy városhoz kötni az adott bélyegzőt. Ilyen esetben a kötés, illetve bélyegző származáshelyét közelítőleg tüntetik fel, a helynévhez fűzött „Art”,

vagy a környékre utaló „zu” szócskával.

A kutató tehát, miután a repertóriumban a keresett bélyegzőt azonosítani tudta, a bélyegzőtáblázat szélén, a bélyegző számával egyező szám alatt egy város nevét és — szerencsés esetben — a könyvkötőműhely nevét olvashatja. Ez persze csak a kiinduláshoz elég. Arról ugyanis, hogy a Schwenke-gyűjteményben szereplő bélyegző milyen kötésen látható, a kötés milyen könyvet vagy kódexet borít, s ez ma melyik könyvtárban található, a második rész fogja az érdeklődőt tájékoztatni. Ugyancsak ígérik, hogy a műhelyről és a bélyegzőkről is a második részben olvashatunk részletesebben, továbbá ott közölnek majd egy-egy, a kérdéses műhelyre jellemző teljes kötéstábla képet. Hiszen az összetartozó bélyegzők egymástól messze, mechanikusan nevükhöz besorolva állnak, s a kötéstábla felépítéséről mitsem tudunk. Így tehát a jelenlegi kötethez mint bélyegző-repertóriumhoz a későbbiekben egy regiszterkötet járul, valószínűleg a városok betűrendjébe s azon belül a műhelyek betűrendjébe rendezve, a modern lelőhely (könyvtár, levéltár, múzeum stb.) adatainak és a könyvek, kódexek jelzetének jegyzékével. Erre a regiszterkötetre, vagyis a II. részre nagyon nagy szükség lenne mielőbb! A nagy műnek tehát csak a felét tartjuk kezünkben.

Az I. részben, a bélyegző-repertóriumban közel hét és fél ezer bélyegző van, több mint amennyit a sorszámok mutatnak. Valószínűleg utólagos besorolások tették szükségessé néhol a számok mellett az a, b, c betűk alkalmazását. Ez nem nehezíti a bélyegzők azonosítását. Sajnos a helyenként rosszul sikerült, életlen reprodukálás azonban próbára teszi a kutatót.

A Schwenke-gyűjtemény sajtó alá rendezésének feladatát a német kötés kutatás talán legnagyobb alakja, Ilse Schunke kapta. Schunke már Haebler kétkötetes művében (*Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderts*. Leipzig 1928–29.) is közreműködő volt. Sok évtizedes köteszkutatói pályafutása alatt száznál több publikációja — köztük könyv is — jelent meg. A Schwenke-gyűjtemény kiadásában, a kartonok ellenőrzésében, a helyes besorolásban, a sok felmerülő kérdés tisztázásában végzett munkája óriási. Azt se felejtjük el, hogy milyen nehéz más cédulaanyagából, jegyzeteiből egy könyvet kiadni! És Schunke lelkiismeretesen betartotta Schwenke utasításait, kikövetkeztette a kartonokra írt egy-két szavas elképzeléseit. A II. rész anyagának kéziratát is még nagyrészt Schunke készítette el, de már az I. rész megjelenését sem érte meg. Dr. Ilse Schunke 1979. márciusában, 87 éves korá-

ban elhunyt. A jelen sorokkal órá is emlékezünk, és nagyságának tisztelettel adózunk.

ROZSONDAI MARIANNE

Beit—Arié, M.—Sirat, C.: Manuscrits Médiévaux en Caractères Hébraïques portant des indications de date jusqu'à 1540. Bibliothèques de France et de d'Israël. I—II. Jérusalem — Paris, 1972—1979.

A Centre National de la Recherche Scientifique (Paris) és az Izraeli Tudományos Akadémia (Jeruzsálem) nagy vállalkozása, hogy földolgozzák azokat a héber kéziratokat, amelyek dátummal vannak ellátva. Az időpont 1540-ig terjed.

Előttünk fekszik két kötet. Az I. a nagy, a II. a kis formátumú kéziratokat írja le. Mindegyik kötet két részből áll. Az első leírást ad, a második a facsimilét. A kombináció különös: Izrael és Franciaország. Onnan adódott, hogy az egyik szerző Izraelben, a másik Franciaországban él. A két ország köz- és magángyűjteményeire egyaránt tekintettel vannak. Így Izraelben a Hebrew University és a Schocken Institute, de ugyanakkor M. Benayahu, J. Kaffah, J. L. Nahoum és N. Wieder gyűjteményeire is. Franciaországban Nîmes, Paris, Strasbourg könyvtáira, de az egyiptomi Mosserinek most Párizsban őrzött gyűjteményére is, amely nagyszámú geniza-anyagot tartalmaz.

A facsimilék nagyon jó segítséget nyújtanak a héber írás különböző korszakainak és centrumainak vizsgálatára, valamint az egyes scriptorok működésére.

Hadd bizonyítsuk be egy példán. A II. 24. bemutatja Azuz b. Obadja b. Selómo b. József b. Ábrahám b. Nissim másolatát a Misné Tórából (Marokkó? 1335.). Rátékinthetünk látom, hogy ő másolta a Tóbiás könyvének héber fordítását is, amelynek egy része a cambridgei University Library-ban van (A 45/26; S. Hopkins: *A Miscellany of Literary Pieces from the Cambridge Geniza Collection*. Cambridge 1978. 90—101.). A másik Leningrádban (Ant. 34; A. Scheiber: Szináj. XLIV. 1980. Nos. 3—4. 97—99.).

A kiállítás pompás. A facsimilék mintaszerűek. Hisszük, hogy a vállalkozás folytatódni fog gyors ütemben és a többi ország héber kézirateit is feldolgozzák.

SCHEIBER SÁNDOR

Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. J. Romae, 1978. — Collegit et edidit Ladislaus Lukács S. J.

A jezsuita rend *Institutum Historicum*-ának 117. kötete nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a XVI. század kutatásával foglalkozóknak. Az 1551–1600 közötti évtizedek szellemi áramlatainak, iskola és tudománytörténetének ismerői előtt jól tudott az a tény, hogy Európa legtöbb országában, így nálunk is a jezsuiták tevékenysége rányomta bélyegét a kor kulturális életére. Elég ha Báthory István bel- és külpolitikájának célkitűzéseire és eredményeire hívjuk fel a figyelmet az ún. *Missio Transylvanica* működésének tükrében. A kötet írója és közreadója évtizedek óta gazdagítja eredeti források feltárásával a részletekig menő kutató munkát. Polgár Lászlóval együtt három kötetben dolgozták fel a rend levéltárának magyarországi anyagát: *Documenta romana historica Sricitatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis*. Romae 1959–1967. A 828 lapot kitevő újabb kötet példamutató minden szempontból: szerkesztés, pontos és teljességre törekedő adatközlés, bibliográfia stb.

A Bevezetés (1–41 l.) tájékoztat az osztrák provincia megalakulásáról, az egyre növekvő létszámról, határainak kiterjedéséről. A mellékelt térképen jól látható a hatalmas területet magába foglaló, Cseh- és Magyarországot, Erdélyt is a bécsi provinciális fennhatósága alá soroló jezsuita tartomány. — Ezt követően 600 lap ontja a kutató számára a dokumentumok adatait 138 katalogus alapján kronológiai sorrendben. Mivel a jezsuita rend struktúrájának egyik lényeges eleme a középkori szerzetek helyhez kötöttségével (*stabilitas loci*) szemben épp a rendtársaknak bármelyik házába, tartományba, missióba történő áthelyezése; ezért pl. a magyarországi vonatkozások, személyek, életrajzi adatok megtalálása és összegyűjtése mindvégig a kutató feladata marad. Számtalan esetben bukkannak magyar nevekre a provincia osztrák, cseh kollégiumaiban vagy házaiban. A kutatást megkönnyíti a több, mint 200 lapból álló névtár, illetve *Summaria vitae* (615–828 l.), melyben a szerző a kötetben szereplő személyek életrajzi adatait gyűjtötte össze. A *Summariát* azonban csak abban az esetben tudjuk haszonnal forgatni, ha már sikerült az előkerült nevet azonosítani. Erre egy példa: a 691. lapon szereplő Histanich jezsuita neve önmagában még nem elegendő ahhoz, hogy Istvanics néven babócsai születésű magyart tételezzek fel személyében. Annál is inkább, mert neve e kötetben először az 1561-es bécsi katalogusban fordul elő: „*Andreas Histanich (Istvanics)*” (85 l.). A kérdést egyedül az

dönti el, hogy a legtöbb jezsuita jelentésben a nevek mellé az illetőnek anyanyelvét is oda kellett írni, illetve azt az országot, melyben született. Így Andreas Histanich-ról végül is a 697. lapon tudjuk meg, hogy Istvanics Andrásnak hívják és 18 éves korában Rómában lépett be a jezsuita rendbe, 1561–2 évet Bécsben töltötte, majd 1563-ban Nagyszombatba helyezték, két évvel később Bécsben elhagyta a rendet. A jezsuita tudós történész, Lukács László érdeme, hogy nemcsak a nevezetes magyar jezsuitákról tudunk meg pontos adatokat, hanem azokról is, akik — mint Istvanics András esetében is — mindössze néhány évig tartoztak a rendhez. Számkra azonban ez is fontos adat; különösen akkor, ha figyelembe vesszük, mi mindent kellett tanulnia pl. Istvanicsnak az említett öt év alatt. A babócsai származású „*hungarus*” ugyanis nemcsak „*ianitor*” volt a bécsi kollégiumban, hanem „*praeceptor grammaticae*” is! (697 l.). Ehhez hasonló példát a kötet számos lapján találhatunk. A kutatókra vár most már többek között az a feladat is, hogy az egykori jezsuita „*praeceptorok*” hol folytatták tanítói működésüket? De még ennél is fontosabb annak feltárása, hogy az itthoni jezsuita kollégiumokban képzett diákok tanáraik vezetésével milyen hatással voltak a magyarországi művelődés fejlődésére? Az említett időszakban a bécsi jezsuita tartomány 22 háza, kollégiuma közül 5 Magyarországon létesült: Nagyszombat (1561), Kolozsvár (1580), Gyulafehérvár (1581), Vágsellye (1591), Turóc (1599). Tudjuk azt is, hogy ezekből kisebb csoportok missiókat, rezidenciákat hoztak létre (különösen a Felvidéken és Erdélyben), hol szintén működtek iskolák. A kollégiumokban a környék diákjai külön szállást kaptak és mint „*bentlakók*” részt vehettek a kollégium életében.

Az eddig említetteken kívül különösen az itthon létesített kollégiumok, rezidenciák, *domiciliumok* nemzetközi jellegére kell felhívni a figyelmet. T. i. Magyarországon épp úgy, mint mindenütt egy-egy jezsuita házban német, angol, litván, lengyel, olasz, francia, spanyol, belga stb. származású pater, professzor, *praeceptor*, *novicius* talált otthonra. A peregrinációkkal foglalkozók tehát itt olyan esettel állnak szemben, mely egyedülálló e korszakban. — Mindez bizonyítja, hogy Lukács László jezsuita történész új kötete nélkül művelődéstörténetünk számos fejezetét megírni nem lehet.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat nyomdába érkezett: 1981. II. 18. — Terjedelem: 15,4 (A/5) ív
81.9327 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

EMLÉKÜLÉS A MAGYAR SAJTÓ JUBILEUMA ALKALMÁBÓL

<i>Szabolcsi Miklós</i> : Elnöki megnyitó	3
<i>Pálty József</i> : Az emlékülés köszöntése	5
<i>Kosáry Domokos</i> : A magyar sajtó megszületése	7
<i>Köpeczi Béla</i> : A Rákóczi-szabadságharc a külföldi közvéleményben	16
<i>Sziklay László</i> : A magyarországi nem magyar nyelvű sajtó kezdetei	23
<i>Kókay György</i> : Az első magyar újságok és az akadémiai törekvések	35
<i>Háiman György</i> : Tótfalusi grúz betűinek nyomában	41
<i>Tóth Béla</i> : Debrecen könyvtári kultúrája a 18. században	66
<i>Fried István</i> : Schedius Lajos és folyóirata	81
<i>Fenyvesi István</i> : A Kner-kiadó orosz és szovjet könyvei a húszas években	95
<i>Sáráné Lukátsy Sarolta</i> : Móra Ferenc könyvtárigazgatói tevékenysége 1920 után	103

KÖZLEMÉNYEK

<i>Soltész Zoltánné</i> : Az augsburgi Steiner-nyomda impresszum nélkül kiadott nyomtatványai	121
<i>Gündisch, Gustav</i> : Eine siebenbürgische Bischofsbibliothek des 16. Jahrhunderts (Die Bücherei des Lukas Unglerus)	127
<i>Borsa Gedeon</i> : Korai széles lapszélű kiadványok Magyarországon	138
<i>Fekete Csaba</i> : Megkapta-e a vizsolyi bibliát Náprági Demeter?	144
<i>Széles Klára</i> : Henszlmann Imre, az irodalomkritikus	147
<i>Miklóssy János</i> : Török János „időszaki szemlé”-je (A Kelet Népe, 1856)	152
<i>Batári Gyula</i> : A Párisi Magyar Értésítőről	157

FIGYELŐ

Magyar Könyvszemle '81	160
<i>Havasi Zoltán</i> : Csűry István (1921–1980)	161
(—ó—): Sajtótörténeti Munkabizottság alakult	162
<i>Németh, István</i> : Kultur des Islam (Kiállítás az Osztrák Nemzeti Könyvtár dísztermében)	163
<i>Kókay György</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár újabb kiadványai	164

SZEMLE

Nikolaus Lenau in Ungarn. Bibliographie. Bp. 1979. (<i>Fried István</i>)	167
Lech Szezucki: Két 16. századi eretnek gondolkodó. Bp. 1980. (<i>Hopp Lajos</i>)	167
Schmidt-Künsemüller, Friedrich Adolf: Corpus der gotischen Lederschnitteinbände aus dem deutschen Sprachgebiet. Stuttgart, 1980. (<i>Borsa Gedeon</i>)	168
Needham, Paul: Twelve Centuries of Bookbindings: 400–1600. New York–London, 1979. (<i>Rozsondai Marianne</i>)	169
Schunke, Ilse: Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen. Berlin, 1979. (<i>Rozsondai Marianne</i>)	171
Beit-Arié, M. – Sirat, C.: Manuscripts Médiévaux en Caractères Hébraïques portant des indications de date jusqu'à 1540. Bibliothèque de France et de d'Israël I–II. Jérusalem–Paris, 1972–1979. (<i>Scheiber Sándor</i>)	172
Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. J. Roma, 1978. (<i>Barlay Ö. Szabolcs</i>)	172

S O M M A I R E

SESSION COMMÉMORATIVE À L'OCCASION DE L'ANNIVERSAIRE DE LA PRESSE HONGROISE

<i>Szabolcsi, Miklós</i> : Discours d'ouverture du président	3
<i>Pálffy, József</i> : Salutation à la session commémorative	5
<i>Kosáry, Domokos</i> : La naissance de la presse hongroise	7
<i>Köpeczi, Béla</i> : La guerre d'indépendance de Rákóczi dans l'opinion publique de l'étranger	16
<i>Sziklay, László</i> : Les origines de la presse de langue non hongroise de Hongrie	23
<i>Kókay, György</i> : Les premiers journaux hongrois et les efforts académiques	
<i>Haiman, György</i> : Á la recherche des modèles des caractères géorgiens de Miklós Tótfalusi Kis	35
<i>Tóth, Béla</i> : La culture de bibliothèque de Debrecen au XVIII ^e siècle	41
<i>Fried, István</i> : Lajos Schedius et sa revue	66
<i>Fenyvesi, István</i> : Les livres russes et soviétiques de l'éditeur Kner aux années vingt	91
<i>Mme Sára-Lukátsy, Sarolta</i> : L'activité de directeur de bibliothèque de Ferenc Móra	95
	108

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Mme Soltész, Zoltán</i> : Les impressions publiées sans impressum de la presse Steiner d'Augsburg	121
<i>Gündisch, Gustav</i> : Eine siebenbürgische Bischofsbibliothek des 16. Jahrhunderts. (Die Bücherei des Lukas Unglerus)	127
<i>Borsa, Gedeon</i> : Des publications précoces à large marge en Hongrie	138
<i>Fekete, Csaba</i> : Est-ce que Demeter Náprági a obtenu la bible de Vizsoly?	144
<i>Széles, Klára</i> : Imre Henszlmann, le critique littéraire	152
<i>Miklóssy, János</i> : La „revue périodique” de János Török (Le Peuple de l'Orient 1856)	157

CHRONIQUE

La Revue du Livre Hongrois 1981	160
<i>Havasi, Zoltán</i> : István Csúry (1921-1980)	161
(-ó-): Le Comité de Travail de l'Histoire de Presse s'est formé	162
<i>Németh, István</i> : Kultur des Islam (Exposition dans la salle de fête de la Bibliothèque Nationale Autrichienne)	163
<i>Kókay, György</i> : Quelques nouvelles publications de la Bibliothèque Nationale Széchényi	164

REVUE

Nikolaus Lenau in Ungarn. Bibliographie. Budapest, 1979. (<i>Fried, István</i>)	167
Szczucki, Lech: Két 16. századi eretnek gondolkodó. (Deux penseurs hérétiques du XVI ^e siècle). Budapest, 1980. (<i>Hopp, Lajos</i>)	167
Schmidt-Künsemüller, Friedrich Adolf: Corpus der gotischen Lederschnittenbände aus dem deutschen Sprachgebiet. Stuttgart, 1980. (<i>Borsa, Gedeon</i>)	168
Needham, Paul: Twelve Centuries of Bookbindings: 400-1600. New York-London, 1979. (<i>Rozsondai, Marianne</i>)	169
Schunke, Ilse: Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einbanddurchreibungen. Berlin, 1979. (<i>Rozsondai, Marianne</i>)	171
Beit-Arié, M. - Sirat, C.: Manuscrits Médiévaux en Caractères Hébraïques portant des indications de date jusqu'à 1540. Bibliothèques de France et d'Israël I-II. Jérusalem-Paris, 1972-1979. (<i>Scheiber, Sándor</i>)	172
Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. J. Roma, 1978. (<i>Barlay, Ö. Szabolcs</i>)	172